

УДК 94(477):[351.853:004.94]

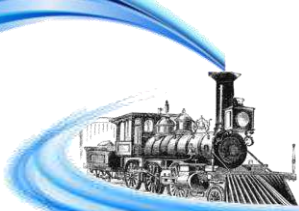
[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9\(39\)-815-826](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9(39)-815-826)

Бабушко Олена Володимирівна аспірантка кафедри історії України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0009-0005-8753-7015>

Стельникович Сергій Володимирович доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0001-9121-8977>

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. Метою статті є вивчення викликів, з якими зіштовхнулася система охорони культурної спадщини України під час російської військової агресії, а також пошук дієвих шляхів її збереження й відновлення. Методологія наукового дослідження ґрунтується на використанні базових принципів історичного пізнання, міждисциплінарного підходу, що поєднує історичні, правові, культурологічні методи. Наукова новизна статті полягає у спробі комплексного осмислення актуального стану української культурної спадщини в умовах повномасштабної російсько-української війни з точки зору як фіксації втрат, так і формування стратегій відновлення та урахування міжнародного досвіду. У результаті автори приходять до висновків, що під час російської військової агресії в Україні була пошкоджена або зруйнована значна кількість об'єктів культурної спадщини. В умовах війни виявилось, що наявні інструменти обліку, охорони та відновлення об'єктів культурної спадщини не забезпечують належного рівня ефективності. З метою адекватної відповіді на загрози, спричинені російською військовою агресією, в Україні розпочато удосконалення нормативно-правової бази у сфері охорони культурної спадщини та напрацювання основ Стратегії її відновлення. Важливим кроком у цьому процесі є врахування досвіду європейських країн, зокрема практик повоєнної відбудови після Другої світової війни. Необхідною також є розробка уніфікованої методології для фіксації пошкоджень та створення сучасної інформаційної системи обліку пам'яток. Значний потенціал у цьому напрямі мають цифрові технології, включно з 3D-скануванням і моделюванням, які можуть бути ефективним інструментом як для збереження, так і для подальшої реконструкції пошкоджених об'єктів. Окрему увагу на рівні державної політики було

приділено розширенню підготовки кваліфікованих фахівців у сфері реставрації, зокрема реставраторів та художників-реставраторів.

Ключові слова: 3D-моделювання, державна політика, історична пам'ять, культурна спадщина, об'єкти культурної спадщини України, російсько-українська війна, Україна.

Babushko Olena Volodymyrivna PhD Student at the Department of History of Ukraine, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0009-0005-8753-7015>

Stelnykovich Serhii Volodymyrovych Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor at the Department of History of Ukraine, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0001-9121-8977>

PRESERVATION AND RESTORATION OF UKRAINE'S CULTURAL HERITAGE IN THE CONTEXT OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION

Abstract. The purpose of this article is to examine the challenges faced by Ukraine's cultural heritage protection system during the Russian military aggression and to identify effective strategies for its preservation and restoration. The research methodology is based on fundamental principles of historical inquiry and an interdisciplinary approach that integrates historical, legal, and cultural studies methods. The scientific novelty of the article lies in its attempt to provide a comprehensive understanding of the current state of Ukraine's cultural heritage in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war, focusing both on the documentation of losses and the development of recovery strategies that incorporate international experience. The authors conclude that a significant number of cultural heritage sites in Ukraine have been damaged or destroyed as a result of Russian military aggression. The war has revealed the limited effectiveness of the existing tools for the registration, protection, and restoration of cultural heritage. In response to the emerging threats, Ukraine has begun to improve its legal and regulatory framework for cultural heritage protection and to develop the foundations of a National Strategy for Heritage Recovery. An essential aspect of this process is the consideration of European experience, particularly the practices of post-World War II reconstruction. Equally important is the development of a unified methodology for documenting damage and creating an up-to-date information system for heritage site registration. Digital technologies, including 3D scanning and modeling, are proving to be powerful tools for the preservation and potential reconstruction of damaged heritage objects. At the policy level, increased attention is being paid to the training of qualified professionals in the field of restoration, including restorers and art restorers.

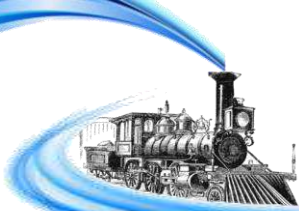
Keywords: 3D modeling, state policy, historical memory, cultural heritage, cultural heritage sites of Ukraine, Russian-Ukrainian war, Ukraine.

Постановка проблеми. Збереження об'єктів культурної спадщини, зокрема в умовах війни, має важливе суспільне значення та є обов'язком громадянського суспільства. Адже культурна спадщина, окрім іншого, є важливим елементом національної безпеки. Під час війни для неї з'являються додаткові ризики. Через це необхідно розробляти й удосконалювати універсальні механізми проведення реставраційних та відновлювальних робіт на об'єктах культурної спадщини. Також постає необхідність накопичення матеріалів про їх втрати та пошкодження, що дозволить зрозуміти технічний стан і можливість подальшої експлуатації пам'яток. Матеріали таких досліджень можуть бути використані і для кримінальних проваджень та судових процесів проти агресора, який активно руйнує об'єкти культурної спадщини України. Водночас для ефективного збереження та відновлення національної культурної спадщини необхідним видається удосконалення відповідних правових і організаційних механізмів. Також існує потреба в аналізі зарубіжного досвіду у відновленні культурної спадщини в повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині в історіографії питання захисту об'єктів культурної спадщини у контексті російсько-української війни лише починає вивчатися. Серед поодиноких фахівців, які досліджували окремі аспекти заявленої проблематики, – О. Рішняк [1] та М. Рогожа [2]. Так, О. Рішняк характеризує можливі шляхи захисту об'єктів культурної спадщини України із використанням досвіду країн, культурна спадщина яких у різні роки опинялась у зонах воєнних конфліктів. Учений наголошує, що забезпечення належної охорони культурної спадщини є нагальним питанням в умовах російсько-української війни [1, с. 159–172]. У свою чергу, М. Рогожа вивчає наявний досвід, зокрема міжнародний, у збереженні культурної спадщини в умовах російської військової агресії. Вона ілюструє це на прикладах Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди у с. Сковородинівка на Харківщині та Іванківського історико-красознавчого музею на Київщині [2, с. 10–13]. Таким чином, проблематика шляхів збереження й відновлення пошкоджених унаслідок військових дій українських об'єктів культурної спадщини ще не виступала предметом комплексного наукового аналізу.

Метою статті є вивчення викликів, з якими зіштовхнулася система охорони культурної спадщини України під час російської військової агресії, а також пошук дієвих шляхів її збереження й відновлення.

Виклад основного матеріалу. В умовах повномасштабної російсько-української війни в різних населених пунктах України з'явилося багато об'єктів культурної спадщини, які частково або повністю зруйновані, мають різного

ступеня пошкодження. В Україні через повномасштабне російське військове вторгнення лише станом на кінець лютого 2024 р. було пошкоджено або зруйновано понад 900 об'єктів культурної спадщини. Окрім інших, це, зокрема, Свято-Преображенський кафедральний собор в Одесі, Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди у с. Сковородинівка, драматичний театр у Чернігові [3]. Уже станом на 21 липня 2025 р., відповідно до інформації Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, через російську військову агресію у 18 областях було пошкоджено та зруйновано 1528 об'єктів культурної спадщини (147 – зі статусом національного значення, 1267 – зі статусом місцевого значення, 114 – щойно виявлені). Найбільше ушкоджень об'єктів культурної спадщини зафіксовано у Харківській (336), Херсонській (289), Одеській (179), Донецькій (173), Київській (включно з м. Київ; 111) областях. Передусім постраждали клубні заклади (1147), бібліотеки (830), заклади мистецької освіти (180), музеї і галереї (129), театри, кінотеатри й філармонії (49), парки, зоопарки (10), заповідники (9), цирки (4) [4]. Безперечно, що такі дії держави-агресора спрямовані на знищення культури та історичної пам'яті українського народу.

Захист культурних цінностей в Україні в умовах війни регулюється законами «Про охорону культурної спадщини» й «Про охорону археологічної спадщини», а також нормативно-правовими актами, зокрема Міністерства оборони України [5]. Усі завдання, пов'язані з відновленням об'єктів культурної спадщини, були покладені Міністерство культури та інформаційної політики України (із вересня 2024 р. – Міністерство культури та стратегічних комунікацій України) як центральний орган виконавчої влади, що забезпечував формування та реалізацію державної політики у сфері охорони культурної спадщини. Між іншим, уже в серпні 2022 р. за участі Міністерства разом з Vodafone Україна було створено платформу для збору коштів на відновлення зруйнованих окупантами культурних об'єктів. Зібрані кошти запланували витратити на охорону, евакуацію, а також на підтримку об'єктів культурної спадщини, які постраждали через бойові дії [6]. Згодом при Міністерстві культури та інформаційної політики України було створено робочу групу для опрацювання проблемних питань, які стосувалися сфери охорони культурної спадщини [7]. Також у Верховній Раді України було заявлено про формування міжпарламентської робочої групи, яка мала працювати з питанням щодо вдосконалення законодавства у сфері захисту об'єктів культурної спадщини [8].

Одним із першочергових завдань держави в умовах російської збройної агресії стала розробка концепції Стратегії відновлення культурної спадщини. У Міністерстві культури та інформаційної політики України повідомили, що така ініціатива була започаткована 5 грудня 2023 р. у Києві на міжнародному форумі «Реставрація та відновлення культурної спадщини України після великої війни».

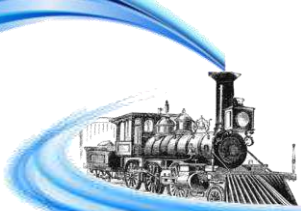

Основне завдання Стратегії – це поєднання позицій держави і професійної громадськості у сфері охорони та збереження культурної спадщини. У подальшому вона має стати базою для подання грантових запитів, джерелами яких можуть стати як репараційні, так і приватні кошти, кошти спонсорів й меценатів [9].

13 березня 2024 р. під час експертного обговорення «Аналіз та синхронізація українського законодавства у сфері охорони культурної спадщини» наголошувалося на тому, що Міністерство культури та інформаційної політики України за сприяння ЮНЕСКО підтримало позицію Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної політики щодо концептуального підходу до оновлення законодавчої бази у сфері культурної спадщини. Наслідком цього мало стати перезавантаження та створення нових можливостей захисту культурної спадщини. Окрім того, Міністерство наполягало на залученні до всіх процесів максимально широкого кола зацікавлених сторін та експертного середовища. Адже для України вкрай важливо переглянути підходи до формування державної політики щодо збереження та захисту пам'яток, а через війну – й щодо відновлення культурної спадщини [10].

Зразком відновлення об'єктів культурної спадщини України унаслідок російської військової агресії може бути європейський досвід після Другої світової війни. Загалом історія повоєнної Європи продемонструвала різні підходи до збереження та відновлення пошкоджених унаслідок військових дій об'єктів культурного надбання. У деяких містах повністю зносили архітектурний спадок, а в інших консервували уражені об'єкти та з часом повертались до зруйнованих будівель і реставрували їх. Прикладом може бути відновлення Варшави. Під час війни історичний центр міста був зруйнований майже повністю. Поляки здійснювали його відновлення за фотографіями, картинами, кресленнями та з максимальною схожістю на довоєнне зображення, однак внутрішнє планування робили сучасним [11]. Подібний досвід повоєнної відбудови є і в Україні. Реконструкція підірваного радянськими військами Хрещатика тривала до середини 1950-х років, а Успенський собор Києво-Печерської лаври вдалося відновити лише у 2000 р., уже в період незалежності України.

Повоєнна відбудова зруйнованих об'єктів – це справа, яка триватиме не один рік. Будь-яке відновлення об'єкту починається з технічного обстеження будівель та споруд, у ході якого визначаються пошкодження чи втрати об'єкта. Масштаби руйнувань можуть бути більші або менші, на що впливає можливість подальшої експлуатації чи відновлення. Головним при обстеженні є визначення геометричних характеристик окремих конструктивних елементів об'єктів, їх взаємне положення та відхилення від проєкту. Науково-проектна документація на здійснення ремонтно-реставраційних робіт розробляється на підставі

затвердженого реставраційного завдання та з урахуванням даних історико-архітектурних досліджень й інформації про проведення попередніх ремонтно-реставраційних робіт [12].

При фіксації руйнувань використовують фото та відео. Однак сучасні технології дають можливість отримати віртуальний вигляд проекту у формі цифрової хмари точок (3D-моделювання зруйнованих об'єктів культурної спадщини). Кожна точка, яка належить об'єкту, має своє просторове розташування у вигляді математичних координат. За допомогою 3D-моделювання можливо не лише візуально зберегти історичну культурну спадщину, а й активно використовувати її у подальшій відбудові зруйнованих об'єктів. Це своєрідна цифрова спадщина, поняття якої з'явилося у 2003 р. в рекомендації Генеральної конвенції ЮНЕСКО «Про збереження цифрової спадщини» [13]. За допомогою технології скану можливо засканувати ті чи інші частини зруйнованого об'єкту, які постраждали внаслідок військових дій. Отримані дані дають змогу відновити складні деталі, що були зруйновані. Український проєкт ScanIA, заснований київськими архітекторами, які створюють 3D-моделі українських історичних будівель, показують українську спадщину та збитки війни. Серед відсканованих об'єктів – зруйновані будівлі бібліотеки та кінотеатру в Чернігові, Вознесенської церкви у Лукашивці на Чернігівщині, школи та пожежної частини в Харкові, зруйнований міст в Ірпені та центр психологічної реабілітації в Бородянці [13].

У цьому контексті зазначимо, що в Житомирі оцифрована пам'ятка архітектури національного значення – Келії єзуїтського монастиря. На даний час будівля знаходиться в незадовільному стані. Це одна з найстаріших будівель (рік забудови – 1724) у центральній частині Житомира, на березі р. Кам'янки, біля Замкової гори, де історично знаходилась Єзуїтська Юридика. Саме віртуальне зображення пам'ятки дає можливість уявити, яка вона може бути після реставрації [14]. Також у Житомирі оцифровано палац барона Івана де Шодуара – мецената, колекціонера, власника унікальної картинної галереї. Будівля палацу постраждала під час вигнання нацистів з Житомира наприкінці 1943 р. Після закінчення Другої світової війни палац де Шодуара можливо було відновити, однак в повоєнні роки він був розібраний. Віртуальне зображення дає можливість побачити особливості архітектурного стилю зруйнованої будівлі [15].

Унаслідок російської військової агресії разом із руйнацією архітектурних пам'яток втрачаються і твори мистецтва – стінописи, вітражі, іконостаси, картини, ікони, ужитково-декоративні й культові предмети. Як приклад можна назвати пошкоджене обстрілами приміщення колишнього ресторану «Україна» в Маріуполі, оздоблене мозаїками, які в 1967 р. разом із групою українських митців виконала А. Горська [16]. За оцінками Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на початок 2024 р. щонайменше 38

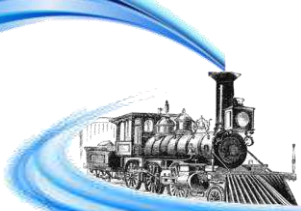

українських музеїв, в яких зберігалися півтора мільйона робіт, були пошкоджені або знищені від початку повномасштабного російського військового вторгнення [17]. Тому деякі українські музеї з початком повномасштабного російського військового вторгнення почали оцифровувати свої колекції. Серед таких – Житомирський обласний краєзнавчий музей, який отримав фінансування від ЄС на оцифрування своєї колекції через ризик російських обстрілів [18].

Окрім пошкоджень унаслідок бойових дій, гострими проблемами є неналежне утримання пам'яток та брак фінансових ресурсів на їх поточне обслуговування, консервацію та реабілітацію. Відсутність кваліфікованих фахівців у галузі реставрації вимагає від держави створення національної «школи реставраторів» з відкриттям відповідних спеціальностей у закладах вищої освіти. Важливо, що вже в умовах повномасштабної російсько-української війни Міністерство культури та інформаційної політики України разом з Київським національним університетом будівництва і архітектури підписали меморандум, метою якого є підготовка реставраторів й художників-реставраторів. Також Міністерство взяло курс на посилення таких спеціальностей, зокрема через збільшення державного замовлення, у Київській державній академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука [19].

Одним зі шляхів залучення фахівців до процесів відновлення об'єктів культурної спадщини є проведення архітектурних конкурсів, які оголошуються для можливості відбору запропонованих варіантів проектних рішень по відбудові чи реставрації пам'яток. Архітектурний конкурс виступає демократичним способом пошуку найкращої ідеї архітектурного або художнього твору, а також виробленням стратегії розвитку прилеглої території. Архітектурні конкурси набувають поширення на території України. Між іншим, це детально прописано в нормативно-правовій базі [20].

На українських територіях, де велися або ведуться бойові дії, під загрозою знищення опинилися і пам'ятки археології. Одними з перших увагу на проблему збереження археологічних пам'яток у зоні АТО/ООС звернули ті з українських археологів, які перебували в лавах ЗСУ та брали участь у бойових діях. Серед археологічних пам'яток сходу України першочергової охорони потребували кургани й залишки стародавніх поселень [21]. Відтак, для ЗСУ за участі Співки археологів України професійні археологи, які брали участь у російсько-українській війні, підготували посібник з охорони історико-культурних цінностей «Археологічні пам'ятки і війна». У посібнику у формі запитань та відповідей розповідається, як дбати про археологічну спадщину під час війни та чому турбота про неї важлива у боротьбі за майбутнє держави [21; 22]. Для того, щоб мінімізувати шкоду для археологічної спадщини у зоні бойових дій, свого часу експерти висловлювали необхідність включення таких об'єктів до оперативних карт ЗСУ, а також створити підрозділ із фахівців у галузі культурної

спадщини, як це практикують деякі країни НАТО, які мали б проводити інструктаж військовим для вибору бойових позицій [5].

В умовах пошуку шляхів удосконалення державного управління щодо збереження культурної спадщини, яка є важливою для відновлення історичної пам'яті народу, великого значення набуває врахування зарубіжного досвіду. Його впровадження безумовно створить умови для формування більш якісної пам'яткоохоронної практики. Для України може бути корисним досвід Великої Британії, де значна роль в управлінні об'єктами культурної спадщини належить неурядовим організаціям, які є чисельними і диференційованими за масштабами й видами діяльності [23]. Також важливим є доносити до світової громадськості, лідерів країн інформацію про усі злочини, які вчиняє російська армія в Україні, у тому числі про знищення нею об'єктів культурної спадщини. До речі, у вересні 2023 р. у Києві проходив форум «Українська культурна спадщина», під час якого представники міжнародних організацій, української влади, експерти обговорювали світовий та український досвід щодо захисту культурної спадщини в умовах війни [24].

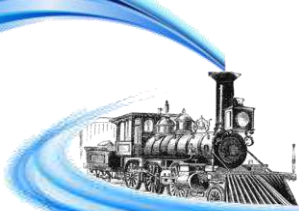
Висновки. Унаслідок повномасштабної російської військової агресії Україна зазнала значних втрат у сфері культурної спадщини. До другої половини 2025 р. в різних регіонах було пошкоджено або зруйновано понад півтори тисячі об'єктів культурної спадщини. Водночас в умовах війни наявні механізми обліку, збереження та відновлення культурної спадщини виявилися недостатньо ефективними. Для належного реагування на виклики, пов'язані зі збереженням та відновленням пошкоджених унаслідок російської військової агресії об'єктів культурної спадщини, в Україні розпочалося удосконалення нормативно-правової бази, розроблення концепції Стратегії відновлення культурної спадщини. У цьому контексті доцільним видається і врахування європейського досвіду, зокрема повоєнної відбудови (після Другої світової війни). Не менш важливою є розробка єдиної методології фіксації пошкоджень та створення актуальної інформаційної системи обліку об'єктів культурної спадщини; розвиток цифрових інструментів, зокрема 3D-сканування та моделювання як ефективного інструменту збереження та подальшої реконструкції й відновлення зруйнованих об'єктів. Також Україна посилила зусилля для підготовки фахівців реставраторів й художників-реставраторів. Загалом, відновлення культурної спадщини України потребує комплексного й довгострокового підходу, який має охоплювати як оперативні дії в умовах війни, так і стратегії повоєнного відновлення.

Література:

1. Рішняк О. Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини XX – початку XXI ст. та українська дійсність. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 159–173.
2. Рогожа М. Збереження культурної спадщини України в умовах війни: практики міжнародної взаємодії. *Українські культурологічні студії*. 2023. Т. 1, № 12. С. 10–14.

3. В Україні внаслідок агресії РФ пошкоджені понад 900 об'єктів культурної спадщини. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3833898-v-ukraini-vnaslidok-agresii-rf-poskodzeni-ponad-900-obektiv-kulturnoi-spadsini-smigal.html> (дата звернення: 29.10.2024).
4. 1528 пам'яток культурної спадщини та 2359 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. *Міністерство культури та стратегічних комунікацій України*. 2025. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1528-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2359-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/> (дата звернення: 06.08.2025).
5. Культурні цінності в умовах ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях: міжнародний досвід й Україна. *Національна бібліотека України імені Ярослава мудрого*. 2017. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2017/cinnosti.pdf (дата звернення: 24.05.2025).
6. В Україні запустили проєкт зі збору коштів на відбудову культурних пам'яток. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3555582-mkip-i-vodafone-zapustili-proekt-zi-zboru-kostiv-na-vidbudovu-kulturnih-pamatok.html> (дата звернення: 26.10.2024).
7. Наказ МКІП від 16.03.2023 № 117 «Про утворення робочої групи для опрацювання проблемних питань, що стосуються сфери охорони культурної спадщини». *Міністерство культури та стратегічних комунікацій України*. 2023. URL: <https://mcsc.gov.ua/legislation/nakaz-mkip-vid-16-03-2023-%E2%84%96-117-pro-utvorenniya-robochoyi-grupy-dlya-opraczyuvannya-problemnyh-pytan-shho-stosuyutsya-sfery-ohorony-kulturnoyi-spadshhyny> (дата звернення: 29.10.2024).
8. У Раді створюють робочу групу щодо захисту культурної спадщини – Шуляк. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3815282-u-radi-stvoruut-robocu-grupu-sodo-zahistu-kulturnoi-spadsini-sulak.html> (дата звернення: 18.11.2024).
9. Шостак К. В Україні обговорили стратегію відновлення та збереження пам'яток культури. *Pokrovsk news*. 2023. URL: <https://pokrovsk.news/news/view/v-ukraini-obgovorili-strategii-vidnovlennya-ta-zberezhennya-pamyatok-kulturi> (дата звернення: 11.12.2024).
10. МКІП, ВРУ та ЮНЕСКО разом з експертами оновлять законодавство у сфері культурної спадщини. *Міністерство культури та стратегічних комунікацій України*. 2024. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/mkip-vru-ta-yunesko-razom-z-ekspertamy-onovlyat-zakonodavstvo-u-sferi-kulturnoyi-spadshhyny/> (дата звернення: 16.09.2024).
11. Гуш Ю. Післявоєнна розруха. Як відновлювали міста Європи після Другої світової. *Media великих історій*. 2022. URL: <https://media.zagoriy.foundation/velyka-istoriya/pislyavoyenna-rozruha-yak-vidnovlyuvaly-mista-yevropy-pislya-drugoyi-svitovoyi/> (дата звернення: 10.01.2025).
12. ДБН А.2.2-14:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування». Київ: Мінрегіон України, 2022. 35 с.
13. Губарева В. Цифрова відбудова: як сучасні технології допоможуть зберегти архітектурну спадщину? *Рубрика*. 2023. URL: <https://rubryka.com/article/3d-skanuvannya-arhitektury/> (дата звернення: 01.04.2025).
14. Келії Єзуїтського монастиря в Житомирі [3D-моделювання]. *Sketchfab*. 2023. URL: <https://sketchfab.com/3d-models/b2c229e72a764f8ea34140ffb34a4b2> (дата звернення: 18.03.2025).
15. Маєток барона де Шодуара в Житомир [3D-моделювання]. *Sketchfab*. 2023. URL: <https://sketchfab.com/3d-models/4b65ce0cb6964967836e32ac0ee3bcf7> (дата звернення: 18.03.2025).
16. Загоїла зображення, яке боліло. Художниця з Маріуполя створила панно за мотивами знищеної мозаїки Горської «Боривітер». *Суспільне Донбас*. 2024. URL: <https://suspilne.media/donbas/815997-zagoila-zobrazenna-ake-bolilo-hudoznica-z-mariupola-stvorila-panno-zamotivami-znisenoi-mozaiki-gorskoj-boriviter> (дата звернення: 11.03.2025).

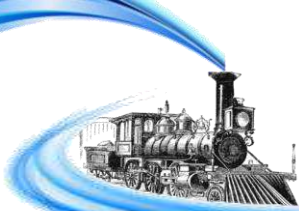
17. З початку повномасштабної війни в Україні пошкодили 38 музеїв. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3813815-z-pocatku-povnomasstabnoi-vijni-v-ukraini-poskodili-38-muzeiv.html> (дата звернення: 09.02.2025).
18. ЄС допомагає оцифрувати Житомирський обласний краєзнавчий музей. *Eu Neighbours East*. 2023. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yes-dopomagaye-oszyfruvaty-zhytomirskij-oblasnyj-kraeyznachyj-muzej/> (дата звернення: 03.06.2025).
19. Збереження культурної спадщини України потребує інфраструктурних змін та залучення додаткових фінансових ресурсів, – Ростислав Карадєєв. *Міністерство культури та стратегічних комунікацій України*. 2024. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/zberezhennya-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny-potrebuye-infrastrukturnyh-zmin-ta-zaluchennya-dodatkovyh-finansovyh-resursiv-rostyslav-karandeyev/> (дата звернення: 11.04.2025).
20. Закон України «Про архітектурну діяльність». *Верховна рада України*. 1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> (дата звернення: 14.03.2025).
21. «Археологічні пам'ятки і війна»: для військовослужбовців ЗСУ презентували посібник з охорони культурних цінностей. *Армія інформ*. 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/12/14/arheologichni-pamyatky-i-vijna-dlya-vijskovosluzhbovcziv-zsu-prezentuvaly-posibnyk-z-ohorony-kulturnyh-cinnostej> (дата звернення: 19.04.2025).
22. Археологічні пам'ятки і війна. Пам'ятка з охорони культурних цінностей для військовослужбовців Збройних сил України, які виконують оперативні завдання з протидії російській агресії на Сході України / Укладач С. Теліженко. Львів, 2020. 16 с.
23. Стан та сучасні принципи пам'яткоохоронної діяльності в Україні. *Національна бібліотека України імені Ярослава мудрого*. 2021. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2021/Ohoron11.10.pdf (дата звернення: 24.05.2025).
24. Баранівська М. У Києві в межах Форуму «Українська культурна спадщина» обговорюють методи та стратегії збереження української культури. *Детектор медіа*. 2023. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/185656/2023-09-22-u-kyievi-v-mezhakh-forumu-ukrainska-kulturna-spadshchyna-obgovoryuyut-metody-ta-strategii-zberezhennya-ukrainskoi-kultury/> (дата звернення: 18.12.2024).

References:

1. Rishniak, O. (2022). Kulturna spadshchyna u voiennomu konflikti: mizhnarodnyi dosvid druhoi polovyny XX – pochatku XXI st. ta ukrainska diisnist [Cultural Heritage in a Military Conflict: International Experience of the Second Half of the Twentieth – the Beginning of the Twenty-First Centuries and the Ukrainian Present Time]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. S. 159–173. [in Ukrainian].
2. Rohozha, M. (2023). Zberezhennia kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh viiny: praktyky mizhnarodnoi vzaiemodii [Saving Ukrainian cultural heritage during the war: practices of international interactions]. *Ukrainski kulturolohichni studii*. T. 1, № 12. S. 10–14. [in Ukrainian].
3. V Ukraini vnaslidok ahresii RF poshkodzeni ponad 900 obektiv kulturnoi spadshchyny. (2024). [Over 900 cultural heritage sites damaged in Ukraine as a result of aggression Russian Federation]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3833898-v-ukraini-vnaslidok-agresii-rf-poskodzeni-ponad-900-obektiv-kulturnoi-spadsini-smigal.html> [in Ukrainian] (Accessed 29 October 2024).
4. 1528 pamiatok kulturnoi spadshchyny ta 2359 obektiv kulturnoi infrastruktury postrazhdaly v Ukraini cherez rosiisku ahresiiu. (2025). [1,528 cultural heritage sites and 2,359 cultural infrastructure facilities were damaged in Ukraine due to Russian aggression]. *Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy*. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1528-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2359-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/> [in Ukrainian] (Accessed 06 August 2025).

5. Kulturni tsinnosti v umovakh vedennia boiovykh dii ta na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh: mizhnarodnyi dosvid y Ukraina. (2017). [Cultural values in conditions of hostilities and in temporarily occupied territories: international experience and Ukraine]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni Yaroslava mudroho*. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2017/cinnosti.pdf [in Ukrainian] (Accessed 24 May 2025).
6. V Ukraini zapustyly proekt zi zboru koshtiv na vidbudovu kulturnykh pamiatok. (2022). [A project to raise funds for the reconstruction of cultural monuments has been launched in Ukraine]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3555582-mkip-i-vodafone-zapustili-proekt-zi-zboru-kostiv-na-vidbudovu-kulturnih-pamatok.html> [in Ukrainian] (Accessed 26 October 2024).
7. Nakaz MKIP vid 16.03.2023 № 117 «Pro utvorennia robochoi hrupy dlia opratsiuvannia problemnykh pytan, shcho stosuetsia sfery okhorony kulturnoi spadshchyny». (2023). [Order of the MCIP dated March 16, 2023 No. 117 «On the establishment of a working group to address problematic issues related to the protection of cultural heritage»]. *Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy*. URL: <https://mcs.gov.ua/legislation/nakaz-mkip-vid-16-03-2023-%E2%84%96-117-pro-utvorennia-robochoyi-grupy-dlya-opraczyuvannia-problemnyh-pytan-shho-stosuyetsia-sfery-okhorony-kulturnoyi-spadshchyny> [in Ukrainian] (Accessed 29 October 2024).
8. U Radi stvoriuiut robochu hrupu shchodo zakhystu kulturnoi spadshchyny – Shuliak. (2024). [The Rada is creating a working group to protect cultural heritage – Shulyak]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3815282-u-radi-stvoruut-robocu-grupu-sodo-zahistu-kulturnoi-spadshchyny-sulak.html> [in Ukrainian] (Accessed 18 November 2024).
9. Shostak, K. (2023). V Ukraini obhovoryly stratehiu vidnovlennia ta zberezhenntia pamiatok kultury [Ukraine discussed strategy for restoration and preservation of cultural monuments]. *Pokrovsk news*. URL: <https://pokrovsk.news/news/view/v-ukraini-obgovorili-strategii-vidnovlennia-ta-zberezhenntia-pamyatok-kulturi> [in Ukrainian] (Accessed 11 December 2024).
10. MKIP, VRU ta YuNESKO razom z ekspertamy onovliat zakonodavstvo u sferi kulturnoi spadshchyny. (2024). [MKIP, VRU and UNESCO, together with experts, will update legislation in the field of cultural heritage]. *Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy*. URL: <https://mcs.gov.ua/news/mkip-vru-ta-yunesko-razom-z-ekspertamy-onovlyat-zakonodavstvo-u-sferi-kulturnoyi-spadshchyny/> [in Ukrainian] (Accessed 16 September 2024).
11. Hush, Yu. (2022). Pisliavoienna rozrukha. Yak vidnovliuvaly mista Yevropy pislia Druhoi svitovoi [Post-war devastation. How European cities rebuilt after World War II]. *Media velykykh istorii*. URL: <https://media.zagoriy.foundation/velyka-istoriya/pislyavoyenna-rozruha-yak-vidnovliuvaly-mista-yevropy-pislya-drugoyi-svitovoyi/> [in Ukrainian] (Accessed 10 January 2025).
12. DBN A.2.2-14:2016 «Sklad ta zmist naukovo-proiektnoi dokumentatsii na restavratsiiu pamiatok arkhitektury ta mistobuduvannia». (2022). [DBN A.2.2-14:2016 «Composition and content of scientific and design documentation for the restoration of architectural monuments and urban planning»]. Kyiv: Minrehion Ukrainy, 35 s. [in Ukrainian].
13. Hubareva, V. (2023). Tsyfrova vidbudova: yak suchasni tekhnolohii dopomozhut zberehty arkhitekturnu spadshchynu? [Digital reconstruction: how can modern technologies help preserve architectural heritage?]. *Rubryka*. URL: <https://rubryka.com/article/3d-skanuvannya-arhitektury/> [in Ukrainian] (Accessed 01 April 2025).
14. Kelii Yezuitskoho monastyria v Zhytomyri [3D-modeliuvannia]. (2023). [Cells of the Jesuit Monastery in Zhytomyr [3D modeling]]. *Sketchfab*. URL: <https://sketchfab.com/3d-models/b2c229e72a764f8ea34140ffbf34a4b2> [in Ukrainian] (Accessed 18 March 2025).
15. Maietok barona de Shoduara v Zhytomyr [3D-modeliuvannia]. (2023). [Baron de Chaudoire's estate in Zhytomyr [3D modeling]]. *Sketchfab*. URL: <https://sketchfab.com/3d-models/4b65ce0cb6964967836e32ac0ee3bcf7> [in Ukrainian] (Accessed 18 March 2025).

16. Zahoila zobrazhennia, yake bolilo. Khudozhnytsia z Mariupolia stvoryla panno za motyvamy znyshchenoi mozaiky Horskoi «Boryviter». (2024). [She healed an image that hurt. An artist from Mariupol created a panel based on the destroyed mosaic by Horskoi «Boryviter»]. *Suspilne Donbas*. URL: <https://suspilne.media/donbas/815997-zagoila-zobrazenna-ake-bolilo-hudoznica-z-mariupola-stvorila-panno-za-motivami-znisenoi-mozaiki-gorskoi-boriviter> [in Ukrainian] (Accessed 11 March 2025).
17. Z pochatku povnomasshtabnoi viiny v Ukraini poshkodyly 38 muzeiv. (2024). [38 museums have been damaged since the start of the full-scale war in Ukraine]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3813815-z-pochatku-povnomashtabnoi-vijni-v-ukraini-poskodili-38-muzeiv.html> [in Ukrainian] (Accessed 09 February 2025).
18. YeS dopomahaie otsyfruvaty Zhytomyrskyi oblasnyi kraieznavchyi muzei. (2023). [EU helps digitize Zhytomyr Regional Museum of Local Lore]. *Eu Neighbours East*. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yes-dopomagaye-otsyfruvaty-zhytomyrskyj-oblasnyj-kraieznavchyj-muzej/> [in Ukrainian] (Accessed 03 June 2025).
19. Zberezhennia kulturnoi spadshchyny Ukrainy potrebuie infrastrukturykh zmin ta zaluchennia dodatkovykh finansovykh resursiv, – Rostyslav Karadieiev. (2024). [Preservation of Ukraine's cultural heritage requires infrastructural changes and the attraction of additional financial resources, – Rostyslav Karadieiev]. *Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy*. URL: <https://mesc.gov.ua/news/zberezhennya-kulturnoyi-spadshchyny-ukrayiny-potrebuye-infrastrukturykh-zmin-ta-zaluchennya-dodatkovykh-finsanovykh-resursiv-rostyslav-karandeyev/> [in Ukrainian] (Accessed 11 April 2025).
20. Zakon Ukrainy «Pro arkhitekturu diialnist». (1999). [Law of Ukraine «On Architectural Activities»]. *Verkhovna rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> [in Ukrainian] (Accessed 14 March 2025).
21. «Arkheolohichni pamiatky i viina»: dlia viiskovosluzhbovtziv ZSU prezentuvaly posibnyk z okhorony kulturnykh tsinnosti. (2020). [«Archaeological Monuments and War»: a manual on the protection of cultural values was presented to the military personnel of the Armed Forces of Ukraine]. *Armiia inform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/12/14/arheologichni-pamyatky-i-vijna-dlya-vijskovosluzhbovcziv-zsu-prezentuvaly-posibnyk-z-okhorony-kulturnykh-tsinnoستي> [in Ukrainian] (Accessed 19 April 2025).
22. Arkheolohichni pamiatky i viina. Pamiatka z okhorony kulturnykh tsinnosti dlia viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh syl Ukrainy, yaki vykonuiut operatyvni zavdannia z protydii rosiiskii ahresii na Skhodi Ukrainy. (2020). [Archaeological monuments and war. A guide to the protection of cultural values for servicemen of the Armed Forces of Ukraine who perform operational tasks to counter Russian aggression in Eastern Ukraine]. Ukladach S. Telizhenko. Lviv, 16 s. [in Ukrainian].
23. Stan ta suchasni pryntsypy pamiatkookhoronnoi diialnosti v Ukraini. (2021). [The state and modern principles of monument protection activities in Ukraine]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni Yaroslava mudroho*. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2021/Ohoron11.10.pdf [in Ukrainian] (Accessed 24 May 2025).
24. Baranivska, M. (2023). U Kyievi v mezhakh Forumu «Ukrainska kulturna spadshchyna» obhovoriuiut metody ta stratehii zberezhenntia ukrainskoi kultury [In Kyiv, during the Ukrainian Cultural Heritage Forum, methods and strategies for preserving Ukrainian culture are discussed]. *Detektor media*. URL: <https://cs.detektor.media/community/texts/185656/2023-09-22-u-kyievi-v-mezhakh-forumu-ukrainska-kulturna-spadshchyna-obgovoryuyut-metody-ta-strategii-zberezhennya-ukrainskoi-kultury/> [in Ukrainian] (Accessed 18 December 2024).